

կը յորդորէին որ քիչ մը փայտ գնէ , ինքը կ'ըսէր . Ռարեկամք , կը տեսնեմ որ աս բանս ձեզի հարիւր սկուտի կը նստի : Այսպէս երկար ատեն առանց տէրութեան օգնութեան իր ունեցածովը կը պահէր ինքզինքը ու իր բովինները : Իր մեռնելէն քիչ առաջ Սուրբ Երեմիայի ԺԶ քիչ մը բան տուաւ իրեն և հաստատած դպրոցին համար ալ մասնաւոր եկամուտ կապեց :

Սեուա Վիէ քահանայն յամի 1789ին դեկտեմբերի 23ին , եօթանասունը եօթը տարուան , Սոնթիոնի ծննդեան տարեդարձին օրը : Եւ 1790ին փետրուարի 23ին , Յօլէ քահանայն որ թագաւորին սովորական քարոզիչն էր , վրան դամբանական ճառ մը խօսեցաւ ազգային ժողովին նուիրակներուն առջին : Յաջորդ տարին ինչպէս որ ինքը կը փափաքէր՝ Փարիզի մէջ խլից և համեց դպրոցը հաստատուեցաւ . 1817ին թագաւորական գիտութեանց ճեմարանը՝ Վիէի երախտեացը փոխարէն առաջարկեց որ իրեն վրայ ներբող մը շինուի . և աս ճառիս մրցանակն առաւ պարոն Պէպիան՝ որ Սուանի խլից և համեց դպրոցին վերատեսուչ էր : Սիայն թէ Վիէի արդեանցն համար շատ պզտիկ էր աս վարձքս . մարդիկ հասարակօրէն այնպիսի մարդկանց արձաններ կը կանգնեն , որոնք իրենց փառացը համար ապրեր ու մեռեր են . ընդհակառակն շատ անգամ անտես կը մնան լաւ և բազմարդիւն մարդիկ , որոնք իրենց բովանդակ կեանքը ընկերութեան ու անոր բարւոյն համար կը զոհեն : Երեւս աս բանս անոր համար կ'ընեն մարդիկ՝ գիտնալով որ առջիններուն յիշատակը իրաւցընէ կարօտ է արձանի՝ որ գէթ անով մնայ անուննին . իսկ բարեբարաց իրենց ըրած երախտիքը ու արդիւնքը բաւական են անմահացընելու իրենց յիշատակը . քանի որ Վիէի դիւցազնական գործոց արդիւնքը կը վայելէն մարդիկ , անունը անմոռանալի պիտի մնայ աշխարհիս վրայ :

ԼԵԻԷ :

ԼԵԻԷ ազգաց մատենագրաց մէջ իրաւամբք հայր և հեղինակ լեզուի ըսուեր են այն մարդիկն որ չէ թէ միայն գիրք գրելու , հապա իրենց զրուածոցը մէջ ազգային լեզուն ու մատենագրութիւնը դուրս ցատքեցընելու և այլոց սիրելի ընել տալու մասնաւոր ջանք ու փոյթ ունեցեր են : Այս մեծ պարծանքը արժանապէս ստացեր է նաև Լեթանուանի Վերմանացին , որ իր լուսաւոր հանձարովն և անոյշ ոճովը գերմանական պանծալի մատենագրութիւնը աւելի կերպով մը փառաւորեր ու հոգակեր է : Իրաւ է որ Վերմանացիք Լեթէն առաջ ալ շատ հոգակաւոր գրիչներ ունեցեր են , ոմանք ալ թերևս երբեմն զինքն ալ գերազանցեր են , սակայն ոչ որ եղեր է իրեն պէս գրեթէ ամէն բանի վրայ գրող և ամենուն համար ալ պատիւ ու փառք լսող . ափսոս որ բարոյական մասին մէջ քիչ մը ուղիղ փիլիսոփայութեան և ճշմարիտ տրամաբանութեան դէմ սկզբունքներ ալ ունեցեր է . և Սփինոզա անաստուած հեղինակին գրքերն ալ շատ կարգացած ըլլալով՝ անոր ծուռ կարծեաց մէջն ալ ընկեր է՝ զՍտուած բնութեան մէջ փնտռել ուղեւոր :

Լեթէ ծնաւ 1749ին Սայն գետին վրայ եղած Ֆրանքֆորթ քաղաքը՝ ազնուական ու հարուստ ծնողաց տունէ : Հայրն անուանի փաստաբան ըլլալով՝ ուղեց որ տղան ալ նոյն պաշտօնի մէջ դնէ . ուստի իբրեւա քաղքին համալսարանը դրաւ զինքը իրաւագիտութիւն սորվելու : Իբրեւայէն Սթրազպուրկ անցաւ Լեթէ , և քիչ ատենուան մէջ վրան մեծ յառաջագիմութիւն տեսնելով՝ վարժապետութեան պատիւն ու աստիճանը տուին իրեն : Եւ այց Լեթէի վառվռուն ոգին ու աշխոյժ երևակայութիւնը ուրիշ վիճակի և մեծ փառաց պիտի հասցընեն եղեր զինքը : Իրաւագիտական և օրինաց վերաբերեալ ուսմանց հանդարտ զբաղմունքը մէկդի

ԿԵԼԷ

Թողլով, Սէշէր Սէրէր պատանայ ըստած գիրք մը հրատարակեց, որով չէ թէ միայն Վերմանիա՝ հապա նաև Վաղղիոյ մէջ ալ իր անունը շատ հռչակուեցաւ, ու ամէն կարդացողներէ զովէստ ու զարմանք լսեց: Կեթէ սկսած ասպարիզին մէջ առած առաջին փառաւոր քայլը տեսնելով՝ շատ քաջալերուեցաւ, և անկէ ետքը գրիչը ձեռքէն չթողուց: Եւ ամէն ուսմանց սէր ու յարմարութիւն ունէր. բնաբանութեան, բնական պատմութեան, գեղեցիկ դպրութեանց, որոնց ետեւէ ըլլալով թատրերգական բանաստեղծութիւններ ու զիւցազնական երգեր շարագրելն՝ իրեն սիրելի զբաղանք ու զուարճութիւն դարձեր էին:

Սէյմարի իշխանը Կեթէի գրուածները կարդալով ու անոր կարգէ զուրս հանձարը տեսնելով՝ իր արքունիքը կանչեց զինքը, և ամէն պատիւ և սէր ցուցնելէն զատ՝ տէրութեան խորհրդական ալ ընտրել տուաւ. ետքը իր հետն առած ճամբորդութեան ալ ելաւ, ու երբոր հռոմ հասան՝ Խալաքի հռչակաւոր Սոնթի բանաստեղծը Կեթէի հետ ծանօթացաւ, և այնպէս

անոյշ եկաւ իրեն գերմանացի բանաստեղծին ոչն ու զուրցուածքին կերպը, որ նոյն ատեն վերոյիշեալ Սէրթէր վկասանութեան քանի մը կտորները իտալերէն թարգմանեց:

Կեթէ իր ատենի եղած ամէն ազգաց իմաստնոց հետ թղթակցութիւն ունէր, և պէտք եղած ատենը անոնց խորհուրդ կը հարցունէր. անոր համար ալ բոլոր աշխարհք հռչակուած էր իր անունը և ամէն ճանապարհորդք Սէյմար քաղքէն անցնելու ատեն՝ Կեթէի հետ ալ տեսնուիլը իրենց մեծ պատիւ կը սեպէին. Լարոպայի ամէն ճեմարանները զինքը իրենց ընկեր գրել կը փափաքէին, Վաղղիոյ ճեմարանն ալ հետը թղթակցութիւն ունէր. և Լափոլէոն Պոնափարթէ Լաֆրըթ քաղքէն մէջ Կեթէի պատիւ մը տալ ուզելով՝ զգեստին վրայ եղած պատուոյ նշանը փրցուցեր ու անոր կուրծքին վրայ կախեր է:

Կեթէ իր երկարակեաց կենացը ատեն շատ անուանի գրքեր ու տեսակ տեսակ թատրերգութիւններ գրելէն ետքը 1832ին մեռաւ. այն տարին նշանաւոր եղաւ նաև Քիւլին Կաղղիացի

անուանի բնախօսին և Ս թի Ս քոթ Նիգղիացի հռչակաւոր վիպաբանին մա-
հուամբը : Իր մահուանը վրայ սուգ ա-
ռին չէ թէ միայն Վերմանացիք , հա-
պա նաւ ամէն տեղի իմաստունք և ի-
մաստասէրք . և Ս էյմարի իշխանը իր
ազգատոհմին գերեզմաննոցը թաղել
տուաւ զինքը (իլէր բանաստեղծին
քով . Ֆրանքֆորթի և ուրիշ Վերմա-
նիոյ քաղաքաց մէջ ալ իրեն պատուոյն
արձաններ կանգնեցին :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏԵՂԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Լաւանաֆէ շափոյն վրայ , և թէ Բնալէս
դէպք է ժամացոյցները շափել :

ԼՅԵՆԸ գիտեն թէ ընկերութեան
օգտակար , մանաւանդ թէ հարկաւոր
միջոցներէն մէկն ալ ժամանակին չափն
է , որով մարդուս ամէն գործքերը կ'ուղ-
ղին : Ը արժման և ժամանակի գաղա-
փարները այնպէս տպաւորուած են մեր
մտացը մէջ՝ որ ժամանակ ըսելով միշտ
հետը մէկտեղ շարժմունք կ'ըմբռնենք ,
և չենք կրնար կերպով մը այս երկուքն
իրարմէ զատել . և կամ թէ այսպէս ը-
սենք , ժամանակ ըսելով կը մտածենք
անբաւ կէտեր որ անընդհատ կը հոսին
յաւիտենականութեան մէջ . անոր հա-
մար որ և է միօրինակ շարժում մը , կըր-
նայ առնուիլ իբրեւ չափ յաջորդական և
միակերպ ընթացից ժամանակին : Լայց
գժբախտաբար մեր չորս դին եղած
մարմնոց սովորական շարժմունքները
չենք կրնար այս բանիս ծառայեցընել ,
վասն զի կամ միօրինակ չեն՝ զանազան
ընդդիմակալութեանց պատճառաւ , ու-
րով իրենց շարժումը կ'այլայլի , կամ
թէ քիչ ատեն տեւելով՝ մեր պիտոյքը
չեն կրնար լեցընել : Ուրեմն պէտք է
ուրիշ հնարք մը փնտռել :

Լս բանիս մեծ նպատակ էղան Լստե-
ղաբաշխութիւնն ու Լնաբանութիւնը ,
որ առաջնորդեցին ոչ միայն ժամանա-

կին ընդարձակ միջոցները , այլ և անոր
ամենամանր մասունքներն ալ ամենայն
ճշդութեամբ չափելու : Լստեղաբաշ-
խական զննութիւններով իմացանք որ
երկիրս ալ ուրիշ երկնային մարմնոց պէս
ընդարձակութեան մէջ կեցած է , և
անփոփոխելի օրէնքով մը մի և նոյն շըր-
ջանը կը կատարէ արեւուն վրայ : Լս-
կիրս իրեն այս ընթացքովը մէկ մեծ
շրջանակ մը կը ձևացընէ , որ գրեթէ
անփոփոխելի է , և աս ձևը Դաւարդա-
ծի խաւարման կը կոչուի , և երկիրս աս
մակարդակ ձևը իր շրջանով կատարելէն
ետեւ՝ նորէն կը սկսի նոյնպէս և նոյն
օրէնքներով կատարելու : Լս շարժմունք
քէս զատ , իմացուեցաւ որ երկիրս ուրիշ
շարժմունք մըն ալ ունի , որով միակերպ
և անփոփոխ կերպով ինքն իր (կամ որ
նոյն է՝) իր առանցքին վրայ կը դառնայ ,
միշտ նոյն դիրքը կը պահէ ու նոյն կէ-
տերուն վրայ հաստատ կը մնայ : Լս
առանցքս , որ առանցք Լաւանաֆէն կը կո-
չուի , և հասարակօրէն առանցք Կաւար-
դաժի կամ առանցք Երէրէ , ընդարձակու-
թեան մէջ ինքն իրեն միշտ զուգահե-
ռական է , ինչպէս կառք մը արեւելքէ
արեւմուտք երթալու ատեն առանցքին
կամ լիստան երկու ծայրերը միշտ մէկը
հիւսիս ու մէկալը հարաւ կը նային ան-
շարժ , և առանցքը կամ լիստեւը ինքն ի-
րեն միշտ զուգահեռական կ'ըլլայ : Լնդ
հակառակն երկրիս կեդրոնը արեւուն
չորս դին ծրի խաւարման մակարդակին
վրայ դառնալու ատեն՝ ան մեծ Լեւադին
ամէն կէտերը կը շօշափէ , և աս երկու
շարժմունքն որ իրարմէ ամենեւին կա-
խումն չունին , և միշտ միակերպ կ'ընեն
իրենց անդադարելի ընթացքը , ժամա-
նակին ճիշդ չափն առնելու որոշ և ա-
պահով միջոցները կը մատակարարեն :

Հիմայ տեսնենք թէ ինչպէս երկրիս
աս շարժմունքներէն ժամանակի ճիշդ
չափն առնուեր է : Լախ՝ գիտենք որ
մեր աս տկար զգայարանքներով չենք
կրնար ուղղակի իմանալ երկրիս ընդ-
արձակութեան մէջ ըրած անդադար
տեղափոխութիւնը . վասն զի միայն մեր
վրայ ու չորս դինիս եղած բաներուն